

KREDIT BOZORIDA BANKLAR O‘RTASIDAGI RAQOBAT VA FOIZ STAVKALARINING SHAKLLANISH MEXANIZMLARI**Atajanova Farida Abdullayevna**

To‘rtko‘l tumani 2-son Politexnikumi

Biznes asoslari fani o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bank kreditlari bozorida raqobat muhitining shakllanishi hamda foiz stavkalarining o‘zgarishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida tijorat banklarining kreditlash siyosati, bozor konsentratsiyasi darajasi, foiz stavkalari dinamikasi va ularning iqtisodiy faollikka ta’siri statistik ma’lumotlar asosida o‘rganilgan. Maqolada banklar o‘rtasidagi raqobat kuchayishi kredit resurslarining arzonlashuviga, kredit olish imkoniyatlarining kengayishiga hamda real sektor faoliyatining faollashuviga xizmat qilishi asoslab berilgan. Shuningdek, foiz stavkalarining shakllanishida makroiqtisodiy omillar, pul-kredit siyosati va banklarning riskga bo‘lgan munosabati muhim ahamiyat kasb etishi aniqlangan. Tadqiqot natijalari bank kreditlash tizimini takomillashtirish, raqobatni rivojlantirish va foiz stavkalarini maqbullashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: bank kreditlari, kredit bozori, raqobat muhiti, foiz stavkalari, tijorat banklari, kredit siyosati, pul-kredit siyosati, bozor konsentratsiyasi, kredit resurslari, moliyaviy barqarorlik, bank riski, kredit portfeli, iqtisodiy o‘shish, likvidlik, kreditlash samaradorligi, markaziy bank, real sektor, inflyatsiya, moliyaviy vositachilik, kredit narxi.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida bank kreditlari moliyaviy resurslarni qayta taqsimlashning eng muhim va samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Banklar vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini jamg‘arib, ularni iqtisodiyotning real sektoriga yo‘naltirish orqali investitsion jarayonlarning uzluksizligini ta’minlaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar sharoitida bank kreditlari ishlab chiqarish hajmini oshirish, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu jihatdan olganda, bank kreditlari bozori iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantiruvchi asosiy moliyaviy institutlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham bank kreditlari bozorining ahamiyati so‘nggi yillarda sezilarli darajada oshib bormoqda. Mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususan, bozor mexanizmlarini chuqurlashtirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va moliyaviy sektorni modernizatsiya qilish jarayonlari bank kreditlash hajmining kengayishiga xizmat qilmoqda. Tijorat banklari tomonidan berilayotgan kreditlar sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmatlar sohasi hamda kichik va o‘rta biznes subyektlarining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Bank kreditlari bozorida raqobat darajasining yuqori yoki past bo‘lishi kredit resurslarining narxiga, ya’ni foiz stavkalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Raqobat kuchli bo‘lgan sharoitda banklar mijozlarni jalb qilish maqsadida kredit shartlarini yumshatishga, foiz stavkalarini pasaytirishga va xizmatlar sifatini oshirishga intiladi. Aksincha, bozor yuqori darajada konsentratsiyalashgan bo‘lsa, ya’ni yirik banklarning ulushi ustun bo‘lsa, kredit narxi nisbatan yuqori shakllanishi mumkin. Shu sababli bank sektoridagi raqobat muhitini tahlil qilish foiz stavkalari mexanizmini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank sektorida liberallashtirish jarayonlari izchil amalga oshirilmoqda. Davlat banklarining ustun mavqeyini bosqichma-bosqich qisqartirish, xususiy banklar va xorijiy kapital ishtirokidagi banklar faoliyatini kengaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Natijada, banklar o‘rtasida raqobat muhiti kuchayib, kredit bozorida muqobil moliyalashtirish manbalari paydo bo‘lmoqda. Xususiy banklar ulushining ortishi kredit mahsulotlari turlarining ko‘payishiga va foiz stavkalarining nisbatan moslashuvchan bo‘lishiga olib kelmoqda.

Bundan tashqari, raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi O‘zbekiston kredit bozorining zamonaviy transformatsiyasiga turtki bermoqda. Onlayn kreditlash platformalari, avtomatlashtirilgan kredit scoring tizimlari va masofaviy bank xizmatlari banklar o‘rtasidagi raqobatni yanada kuchaytirib, kredit ajratish jarayonini tezlashtirmoqda. Ushbu jarayonlar foiz stavkalarining shakllanishida nafaqat an’anaviy makroiqtisodiy omillar, balki texnologik va institutsional omillarning ham rolini oshirmoqda.

Mazkur sharoitda bank kreditlari bozorida raqobat va foiz stavkalarining o‘zaro bog‘liqligini chuqur ilmiy tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, O‘zbekiston bank sektorida raqobat darajasi foiz stavkalarining pasayishiga qanchalik ta’sir ko‘rsatayotgani, kredit resurslarining real sektor uchun qanchalik qulay bo‘layotgani masalalarini statistik va nazariy jihatdan o‘rganish muhim hisoblanadi.

Ushbu tadqiqot kreditlash tizimini yanada takomillashtirish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Asosiy qism

Bank krediti iqtisodiy munosabatlarning muhim shakllaridan biri bo'lib, bank tomonidan qarz oluvchiga ma'lum muddatga, belgilangan foiz evaziga va qaytarish majburiyati asosida beriladigan pul mablag'larini ifodalaydi. Kredit munosabatlari banklar va xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida vaqtinchalik bo'sh moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash jarayonini ta'minlab, iqtisodiy tizimning uzluksiz faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda banklar moliyaviy vositachi sifatida jamg'armalarni investitsiyalarga aylantirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Bank kreditlarining iqtisodiy mohiyati ularning qaytariluvchanlik, muddatlilik, foizlilik va maqsadlilik tamoyillariga asoslanganligida namoyon bo'ladi. Mazkur tamoyillar kredit resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlab, banklar uchun moliyaviy barqarorlikni, qarz oluvchilar uchun esa ishlab chiqarish va investitsion faoliyatni kengaytirish imkoniyatini yaratadi. Kreditlar orqali iqtisodiyotda pul aylanishi tezlashadi, kapitalning to'planishi va qayta taqsimlanishi jadallashadi hamda ishlab chiqarish hajmining o'sishi ta'minlanadi.

O'zbekiston iqtisodiyoti sharoitida bank kreditlari real sektorni moliyalashtirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda moliya bozori nisbatan banklashgan bo'lib, korxonalar va tadbirkorlik subyektlarining investitsion ehtiyojlarini qondirishda tijorat banklari yetakchi o'rinni egallaydi. Xususan, sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish va xizmatlar sohasida amalga oshirilayotgan loyihalarning katta qismi bank kreditlari hisobiga moliyalashtirilmoqda. Bu holat bank kreditlarining iqtisodiy rivojlanishdagi strategik ahamiyatini yanada oshiradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda bank kreditlash mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Kredit portfellarining diversifikatsiyasi, kredit risklarini boshqarish tizimlarining joriy etilishi va xalqaro moliyaviy standartlarga moslashuv jarayonlari bank kreditlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash maqsadida imtiyozli kreditlash dasturlari joriy etilib, bank kreditlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati kuchaymoqda. Bank kreditlari aholi daromadlarini oshirish va iste'mol faolligini rag'batlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Iste'mol kreditlari va ipoteka kreditlari orqali aholining uy-joy sharoitlarini yaxshilash, maishiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlari kengaymoqda. O'zbekiston bank tizimida ushbu kredit turlarining rivojlanishi ichki talabni qo'llab-quvvatlash hamda iqtisodiy o'sishning ichki manbalarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston iqtisodiyotida moliyaviy resurslarni samarali qayta taqsimlash, investitsion jarayonlarni faollashtirish va real sektor rivojlanishini ta'minlashda muhim iqtisodiy instrument sifatida namoyon bo'lmoqda. Ularning iqtisodiy mohiyatini chuqur ilmiy tahlil qilish bank kreditlari bozorini yanada rivojlantirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun zarur nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Bank kreditlari bozorida raqobat - bu tijorat banklarining mijozlarni jalb etish, kredit resurslarini joylashtirish hajmini oshirish hamda kredit shartlarini, jumladan foiz stavkalari, kredit muddati va ta'minot talablarini maqbullashtirish borasidagi o'zaro iqtisodiy kurashini ifodalaydi. Raqobat banklarni moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga, kredit mahsulotlarini diversifikatsiya qilishga va kreditlash jarayonlarini soddalashtirishga undaydi. Natijada, kredit bozori yanada samarali ishlaydi va moliyaviy resurslarning iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha oqilona taqsimlanishi ta'minlanadi.

Nazariy jihatdan, kredit bozorida raqobat darajasi banklar soni, ularning bozor ulushi, kapitalga kirish imkoniyatlari hamda tartibga solish mexanizmlariga bevosita bog'liqdir. Raqobat kuchli bo'lgan sharoitda banklar kredit resurslarini joylashtirishda faolroq bo'lib, foiz stavkalarini pasaytirish va kredit shartlarini mijozlar uchun qulaylashtirishga intiladi. Aksincha, bozor yuqori darajada konsentratsiyalashgan bo'lsa, yirik banklarning ustun mavqeyi kredit narxining nisbatan yuqori shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, raqobat darajasi kredit bozorining asosiy samaradorlik ko'rsatkichlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekiston bank kreditlari bozorida raqobat muhiti so'nggi yillarda izchil ravishda kuchayib bormoqda. Mamlakatda bank sektorini isloh qilish, davlat ishtirokidagi banklarning ulushini bosqichma-bosqich qisqartirish va xususiy banklar faoliyatini kengaytirishga qaratilgan rasmiy siyosat amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonlar banklar o'rtasida sog'lom raqobatni shakllantirishga, kredit bozorida muqobil moliyalashtirish manbalarining paydo bo'lishiga va xizmatlar xilma-xilligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston bank tizimida xususiy banklar va xorijiy kapital ishtirokidagi banklar sonining ortishi kredit bozorida raqobatni kuchaytiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Bunday banklar, odatda, kredit mahsulotlarini moslashuvchan shartlarda taklif etishi, tezkor qaror qabul qilish mexanizmlariga ega bo'lishi va zamonaviy risk-boshqaruv tizimlaridan foydalanishi bilan ajralib turadi. Natijada, an'anaviy yirik banklar ham o'z kredit siyosatini qayta ko'rib chiqishga va raqobatbardosh shartlarni joriy etishga majbur bo'lmoqda.

Bundan tashqari, O‘zbekistonda raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi kredit bozoridagi raqobatni yanada kuchaytirmoqda. Onlayn kredit arizalari, avtomatlashtirilgan skoring tizimlari va masofaviy bank xizmatlari kreditlash jarayonini tezlashtirib, banklar o‘rtasida xizmat ko‘rsatish sifati bo‘yicha raqobatni oshirmoqda. Bu holat kredit resurslarining nisbatan arzonlashuviga va mijozlar uchun tanlov imkoniyatlarining kengayishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekiston kredit bozorida raqobat darajasi hali ham ayrim cheklovlarga ega. Davlat ulushi yuqori bo‘lgan banklarning bozorning muhim qismini egallab turishi kredit resurslarining narxiga va shartlariga ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Shunga qaramay, olib borilayotgan institutsional islohotlar va bank sektorini liberallashtirish chora-tadbirlari ushbu cheklovlarni bosqichma-bosqich bartaraf etishga qaratilgan. Umuman olganda, O‘zbekiston bank kreditlari bozorida raqobatning kuchayishi foiz stavkalarining pasayishi, kredit shartlarining moslashuvchanlashuvi va moliyaviy xizmatlar sifatining oshishiga xizmat qilmoqda. Kredit bozorida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish iqtisodiy o‘rinishni qo‘llab-quvvatlash, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish va bank tizimining barqarorligini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bank kreditlari bozorida raqobat darajasini aniqlashda bozor konsentratsiyasi ko‘rsatkichlari muhim analitik vosita hisoblanadi. Ushbu ko‘rsatkichlar kredit resurslarining banklar o‘rtasida qanday taqsimlanganini, yirik banklarning bozordagi ustun mavqeini hamda raqobat muhitining qanchalik shakllanganini baholash imkonini beradi.

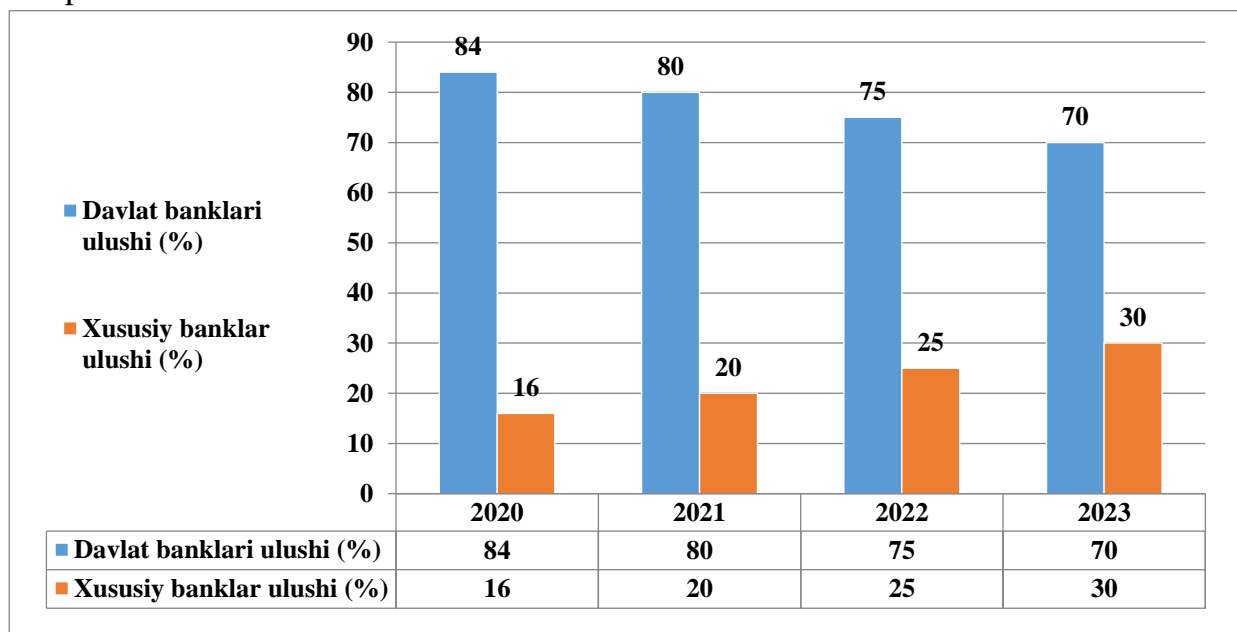
Bozor konsentratsiyasi darajasini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	Tavsifi
CR3	Eng yirik 3 bank ulushi
CR5	Eng yirik 5 bank ulushi
HHI	Herfindahl–Hirschman indeksi

CR3 (Concentration Ratio 3) - bank kreditlari bozorida eng yirik uchta bankning umumiy bozor ulushini ifodalaydi. Ushbu ko‘rsatkich orqali bozorning qisqa doiradagi yirik ishtirokchilar tomonidan nazorat qilinish darajasi aniqlanadi. Agar CR3 ko‘rsatkichi yuqori bo‘lsa, bu kredit bozorida yirik banklarning ustunligi kuchli ekanligini va raqobat muhitining nisbatan cheklanganligini anglatadi. O‘zbekiston sharoitida uzoq vaqt davomida davlat ishtirokidagi yirik banklar kredit bozorining asosiy qismini egallab kelgan bo‘lib, bu CR3 ko‘rsatkichining yuqori bo‘lishiga sabab bo‘lgan. **CR5 (Concentration Ratio 5)** - eng yirik besh bankning kredit bozoridagi

umumiy ulushini aks ettiradi. Mazkur ko‘rsatkich kredit bozorida kengroq miqyosdagi konsentratsiyani baholash imkonini beradi. CR5 orqali bozorning monopoliyaga yaqin yoki nisbatan raqobatli ekanligi aniqlanadi. O‘zbekistonda bank sektorini isloh qilish va xususiy banklar ulushini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar CR5 ko‘rsatkichining bosqichma-bosqich pasayishiga olib kelib, raqobat muhitining kuchayishiga xizmat qilmoqda. **Herfindahl–Hirschman indeksi (HHI)** - bozor konsentratsiyasini baholashda eng mukammal va keng qo‘llaniladigan ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Ushbu indeks banklarning bozor ulushlari kvadratlari yig‘indisi orqali aniqlanadi va bozor strukturasi qanchalik konsentratsiyalashganini aniqroq ko‘rsatadi. HHI qiymati past bo‘lsa, bozor raqobatli, yuqori bo‘lsa esa bozor konsentratsiyalashgan yoki monopoliyalashgan hisoblanadi. O‘zbekiston bank kreditlari bozorida HHI ko‘rsatkichi so‘nggi yillarda pasayish tendensiyasini namoyon etib, banklar o‘rtasida raqobatning nisbatan kuchayib borayotganini ko‘rsatmoqda.

Umuman olganda, CR3, CR5 va HHI ko‘rsatkichlari bank kreditlari bozorining raqobat darajasini kompleks baholash imkonini beradi. Ushbu ko‘rsatkichlar asosida kredit bozorida raqobatni rivojlantirish, yirik banklar ustunligini kamaytirish va foiz stavkalarini maqbullashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar chiqarish mumkin. Ayniqsa, O‘zbekiston bank sektorida olib borilayotgan institutsional islohotlar mazkur ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilinib, kredit bozorining kelgusi rivojlanish istiqbollari aniqlanadi.

O‘zbekiston tijorat banklarida 2020-2023 yillarda davlat ulushi dinamikasi

Mazkur statistik ma'lumotlar O'zbekiston bank sektorida mulkchilik tuzilmasining bosqichma-bosqich o'zgarib borayotganini yaqqol aks ettiradi. Jadvaldan ko'rinadiki, 2020–2023 yillar davomida davlat banklarining kredit bozoridagi ulushi izchil ravishda kamayib, 84 foizdan 70 foizgacha tushgan. Shu bilan birga, xususiy banklarning ulushi ayni davrda deyarli ikki baravarga oshib, 16 foizdan 30 foizga yetgan. Ushbu dinamik o'zgarishlar mamlakatda bank sektorini liberallashtirish va raqobat muhitini kuchaytirishga qaratilgan rasmiy davlat siyosatining amaliy natijasi sifatida namoyon bo'lmoqda. Xususan, davlat ishtirokidagi banklarning bozor ustunligini qisqartirish, xususiy va xorijiy kapital ishtirokidagi banklar faoliyatini kengaytirish bo'yicha qabul qilingan institutsional islohotlar kredit bozorida muqobil moliyalashtirish manbalarining paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

Xususiy banklar ulushining ortishi bank kreditlari bozorida raqobat darajasining kuchayishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday banklar, odatda, kredit shartlarining moslashuvchanligi, tezkor qaror qabul qilish mexanizmlari va innovatsion bank xizmatlarini joriy etish orqali mijozlarni jalb qilishga intiladi. Natijada, yirik davlat banklari ham kredit siyosatini qayta ko'rib chiqishga, foiz stavkalarini maqbullashtirishga va xizmatlar sifatini oshirishga majbur bo'lmoqda. Shuningdek, mazkur tendensiya kredit resurslarining narxiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, foiz stavkalarining bosqichma-bosqich pasayishiga zamin yaratmoqda. Kredit bozorida raqobatning kuchayishi kichik va o'rta biznes subyektlari hamda aholi uchun moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, real sektorning investitsion faolligini oshirishga xizmat qilmoqda. Tijorat banklari ulushining dinamikasi O'zbekiston bank kreditlari bozorida raqobat muhitining shakllanib borayotganini va bozor konsentratsiyasining nisbatan kamayib borayotganini ko'rsatadi. Ushbu jarayon kelgusida kreditlash samaradorligini oshirish, foiz stavkalarini bozor mexanizmlariga yanada yaqinlashtirish va bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun muhim institutsional asos bo'lib xizmat qiladi.

Bank kreditlari bozorida foiz stavkalari kredit resurslarining narxini ifodalovchi asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlardan biri bo'lib, ularning shakllanishi murakkab va ko'p omilli mexanizm asosida amalga oshadi. Foiz stavkalari nafaqat banklarning ichki moliyaviy siyosati, balki makroiqtisodiy sharoitlar, pul-kredit siyosati hamda bozor tuzilmasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu omillarni chuqur tahlil qilish kredit bozoridagi jarayonlarni ilmiy jihatdan tushunish va foiz stavkalarini maqbullashtirish imkonini beradi.

Birinchidan, **Markaziy bankning asosiy stavkasi** foiz stavkalarining shakllanishida yetakchi rol o'ynaydi. Asosiy stavka pul-kredit siyosatining asosiy

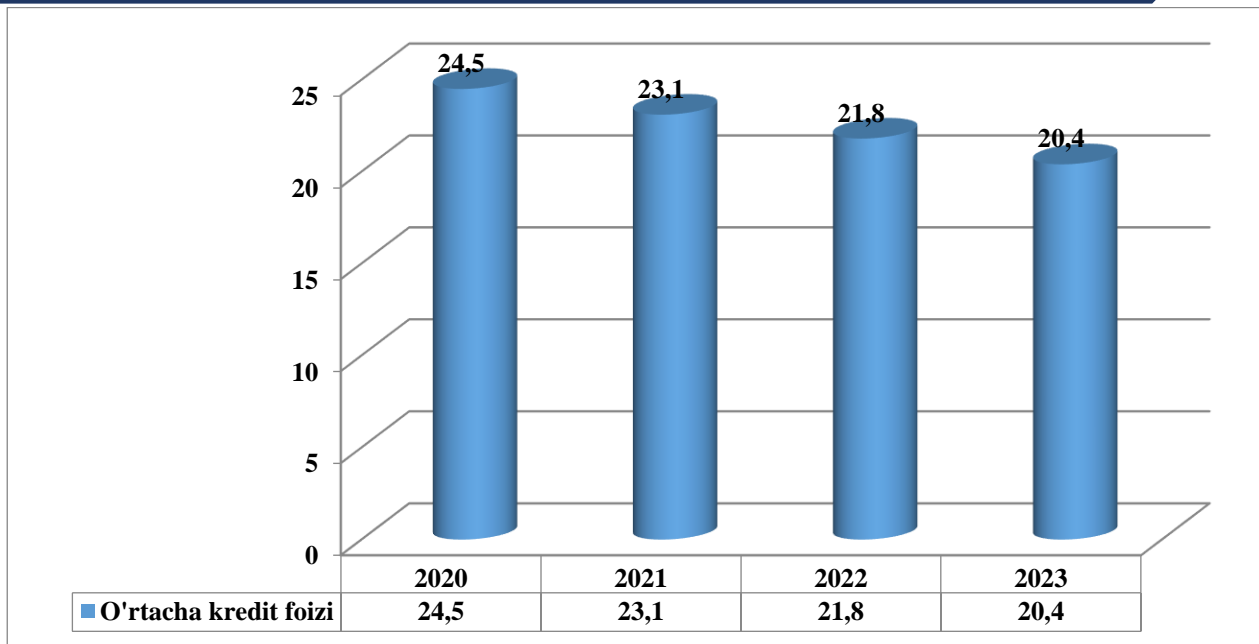
instrumenti bo'lib, tijorat banklari uchun moliyaviy resurslarning minimal narxini belgilab beradi. O'zbekiston Respublikasida Markaziy bank tomonidan belgilangan asosiy stavka banklararo bozor, depozit va kredit stavkalari uchun muhim yo'naltiruvchi ko'rsatkich hisoblanadi. Asosiy stavkaning oshirilishi kredit resurslarining qimmatlashuviga olib kelib, iqtisodiyotdagi pul taklifini qisqartirsa, uning pasaytirilishi kreditlash faolligini rag'batlantiradi.

Ikkinchidan, **inflyatsiya darajasi** foiz stavkalarining real qiymatini belgilovchi asosiy makroiqtisodiy omillardan biridir. Banklar kredit foizlarini belgilashda inflyatsiya darajasini inobatga olgan holda real daromadlilikni ta'minlashga intiladi. Yuqori inflyatsiya sharoitida kredit foizlari nominal jihatdan oshiriladi, chunki banklar pulning xarid qobiliyati pasayishidan kelib chiqadigan risklarni qoplashga harakat qiladi. O'zbekistonda inflyatsiyani jilovlashga qaratilgan qat'iy pul-kredit siyosati foiz stavkalarining barqaror shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, **bank resurslarining tannarxi** foiz stavkalarini belgilashda muhim ichki omil hisoblanadi. Tijorat banklari kredit resurslarini asosan aholi va xo'jalik subyektlarining depozitlari, shuningdek banklararo qarzarlar hisobidan shakllantiradi. Depozitlar bo'yicha to'lanadigan foizlar, majburiy zaxiralar talablari va operatsion xarajatlar bank resurslarining umumiy tannarxini belgilaydi. Resurslar tannarxi yuqori bo'lgan sharoitda banklar kredit foizlarini pasaytirish imkoniyatiga ega bo'lmaydi.

To'rtinchidan, **kredit riski** foiz stavkalari darajasini shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Kredit riski qarz oluvchining o'z majburiyatlarini o'z vaqtida va to'liq bajarish ehtimoli bilan bog'liq bo'lib, risk darajasi yuqori bo'lgan kreditlar bo'yicha foiz stavkalari ham nisbatan yuqori belgilanadi. O'zbekiston bank tizimida kredit risklarini baholash, skoring tizimlarini joriy etish va garov mexanizmlarini takomillashtirish orqali foiz stavkalarini maqbullashtirishga erishilmoqda.

Beshinchidan, **kredit bozoridagi raqobat darajasi** foiz stavkalarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Banklar o'rtasidagi raqobat kuchli bo'lgan sharoitda kredit shartlari yanada moslashuvchan bo'lib, foiz stavkalari pasayish tendensiyasiga ega bo'ladi. O'zbekiston bank sektorida xususiy banklar va xorijiy kapital ishtirokidagi banklar ulushining ortishi kredit bozorida raqobat muhitini kuchaytirib, foiz stavkalarini bozor mexanizmlariga yaqinlashtirmoqda.

Kredit foiz stavkalarining o'zgarish dinamikasi (2020-2023 yillar)

Diagrammada 2020–2023-yillar davomida kredit bozorida o'rtacha kredit foiz stavkalarining bosqichma-bosqich pasayib borishi ko'rsatilgan bo'lib, bu holat banklar o'rtasidagi raqobat kuchayishi va foiz stavkalarining shakllanish mexanizmlarida bozor omillarining ta'siri ortib borayotganini anglatadi.

2020-yilda o'rtacha kredit foizi 24,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 23,1 foizgacha pasaygan. 2022-yilda foiz stavkasi yana kamayib, 21,8 foizni tashkil qilgan, 2023-yilda esa 20,4 foizgacha tushgan. Ushbu pasayish tendensiyasi kredit bozorida raqobat muhiti kengayib, banklar mijozlarni jalb qilish uchun yanada qulay shartlar taklif qila boshlaganini ko'rsatadi.

Shuningdek, foiz stavkalarining pasayishida moliyaviy resurslar bozorida barqarorlashuv, bank tizimida likvidlikning oshishi, kreditlash jarayonlarining raqamlashtirilishi hamda davlat tomonidan moliya sektorini qo'llab-quvvatlash choralarning kuchayishi muhim rol o'ynagan. Natijada kredit foizlari shakllanishi tobora ko'proq bozor mexanizmlariga bog'lanib, banklar o'rtasidagi raqobat kredit narxining pasayishiga olib kelgan.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari bank kreditlari bozorida raqobat muhitining shakllanishi va rivojlanishi foiz stavkalarining dinamikasiga hamda kreditlash samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Xususan, banklar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi kredit resurslari narxining pasayishiga, kredit shartlarining yanada moslashuvchanlashuviga va mijozlarga ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlar sifatining oshishiga olib keladi. Bu holat kredit bozorining samarali ishlashini

ta'minlab, real sektor faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, O'zbekiston bank sektorida xususiy banklar ulushining ortishi va moliya bozorida amalga oshirilayotgan institutsional islohotlar kredit bozorini liberallashtirish jarayonlarini jadallashtirmoqda. Davlat ishtirokidagi banklarning ustun mavqeini bosqichma-bosqich qisqartirish, xususiy va xorijiy kapital ishtirokidagi banklar faoliyatini kengaytirish kredit bozorida sog'lom raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Natijada, kredit mahsulotlari turlari ko'payib, banklar o'rtasida mijozlar uchun qulay shartlar taklif etish bo'yicha raqobat kuchaymoqda.

Shuningdek, tadqiqot natijalari foiz stavkalarining shakllanishi faqatgina Markaziy bankning pul-kredit siyosati instrumentlari bilan cheklanib qolmasligini, balki banklar o'rtasidagi raqobat darajasi, bozor konsentratsiyasi va kredit risklarini boshqarish mexanizmlari bilan ham uzviy bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Raqobat darajasi yuqori bo'lgan sharoitda banklar kredit risklarini yanada aniq baholashga, operatsion xarajatlarni optimallashtirishga va foiz stavkalarini bozorbop darajada belgilashga intiladi. Bu esa kreditlash jarayonining barqarorligini ta'minlash bilan birga, iqtisodiy o'sish uchun qulay moliyaviy sharoitlarni yaratadi.

Shu bilan birga, kredit bozorida yuqori darajadagi konsentratsiya saqlanib qolishi foiz stavkalarining nisbatan yuqori bo'lishiga va kredit resurslariga kirish imkoniyatlarining cheklanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bank sektorida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish, yirik banklarning bozor ustunligini kamaytirish va moliyaviy vositachilik samaradorligini oshirish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda. Kredit risklarini samarali boshqarish tizimlarini joriy etish esa banklar barqarorligini mustahkamlash bilan birga, foiz stavkalarining asossiz oshishining oldini olish imkonini beradi. Kelgusida bank kreditlari bozorini yanada rivojlantirish va uning iqtisodiy o'sishga qo'shayotgan hissasini oshirish maqsadida bir qator ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish zarur. Jumladan, raqamli kreditlash mexanizmlarini kengaytirish orqali kredit ajratish jarayonlarini tezlashtirish va xarajatlarni qisqartirish, shaffof kredit siyosatini joriy etish orqali banklar faoliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash hamda foiz stavkalarini bozor mexanizmlariga mos darajada ushlab turish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu chora-tadbirlar bank kreditlari bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlashga, raqobat muhitini kuchaytirishga va real sektorni moliyalashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosatining asosiy yo'nalishlari. - Toshkent, turli yillar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. Bank va moliya sektori bo‘yicha statistik to‘plam. - Toshkent, 2020–2023.

Mishkin F. **The Economics of Money, Banking and Financial Markets.** - Pearson Education, 2019.

Gorton G., Metrick A. **Regulating the Financial Crisis: An Overview.** - Brookings Papers on Economic Activity, 2018.

Freixas X., Rochet J.-C. **Microeconomics of Banking.** - MIT Press, 2008.

Rose P.S., Hudgins S.C. **Bank Management & Financial Services.** - McGraw-Hill Education, 2016.

Saunders A., Cornett M.M. **Financial Institutions Management: A Risk Management Approach.** - McGraw-Hill, 2021.

Vives X. **Competition and Stability in Banking.** - Princeton University Press, 2016.

IMF. **Financial Sector Assessment Program: Technical Notes.** - International Monetary Fund, various years.

Demirgüç-Kunt A., Levine R. **Financial Structure and Economic Growth: A Cross-Country Comparison.** - World Bank Policy Research Working Paper, 2001.